Ġabra Analitika tal-Materjal Lingwistiku fil-Programm *Seħer il-Malti*

Studenta:
Elaine Vella

Tutur:
Prof. Manwel Mifsud

1. Daħla

Il-programm *Seħer il-Malti* jilħaq firxa wiesgħa ta' semmiegħa f'bosta rħula ta' Malta u Għawdex, kif ukoll emigranti Maltin, u għalhekk huwa ġabra rappreżentattiva tal-użu lingwistiku tal-Malti llum. Il-maġġoranza tas-semmiegħa huma ta' età matura u għalhekk, filwaqt li jirrappreżenta l-wirt lingwistiku Malti, mhux bilfors iwassal ukoll il-lingwa esperimentali u innovattiva tal-kelliema żgħażagħ u tfal.

Id-dizzjunarju veru tal-lingwa qiegħed fuq fomm il-poplu u għalhekk programm tar-radju jista' jkun tajjeb ħafna biex jiġbor kliem li qatt ma ġie rreġistrat, kliem li konna naħsbuh mejjet, u tifsiriet u sfumaturi li d-dizzjunarji tal-lingwa għadhom ma wasslulniex. F'dan is-sens, jista' jkun għodda għall-arrikkiment tal-wirt lessikali u semantiku. Kien għalhekk li jien ħassejt li stajt nagħti l-kontribut tiegħi biex niġbor dan il-materjal lingwistiku sabiex dan it-tagħrif ma jintilifx mal-mogħdija taż-żmien. Għal dan il-għan, ħsibt li nikkodifikah u nippreżentah b'mod li jkun dħuli għal min irid jikkonsultah jew ifittex fih.

2. Il-Programm

Il-programm beda u għadu jitmexxa minn żewġ persuni flimkien: il-preżentatur, li jieħu ħsieb il-preżentazzjoni prattika tal-programm, u l-konsulent espert fil-lingwa, li jrid ifassal il-programm, jiżviluppa l-idea ewlenija tiegħu, jikkummenta dwar l-esperjenzi tas-semmiegħa u jwieġeb il-mistoqsijiet lingwistiċi.

2.1. Storja qasira

Il-programm inbeda fuq Radju RTK bl-isem *Kellimni bil-Malti* minn idea ta' Charles Coleiro u maż-żmien ħadu sehem numru ta' persuni li għenu fil-produzzjoni tal-programm, l-aktar il-Prof. Manwel Mifsud li ilu jagħmel dan ix-xogħol fl-irwol tal-konsulent mill-2004 u għadu jagħmlu sal-lum, tul l-aħħar 9 snin flimkien mal-preżentatur Thomas Pace. Dan il-programm illum jixxandar fuq Radju Malta kull nhar ta' Sibt għall-ħabta tal-kwarta u għandu t-tul ta' siegħa u għaxar minuti.

2.2. It-tipoloġija tal-programm

Il-programm *Seħer il-Malti* ma jkunx dejjem omoġeneu, imma joffri lis-semmiegħa varjetà mibnija fuq numru żgħir ta' mudelli ta' programm, li kollha jduru mal-pern ewlieni li hu l-ilsien Malti. Il-mudelli differenti jinbidlu prattikament minn programm għal ieħor. It-tipoloġija ta' dawn il-mudelli hija bażikament din li ġejja:

1. Programm bi ġbir ta' vokabolarju fuq suġġett komuni meħud mill-ħajja (eż. parti partikolari ta' ġisem il-bniedem).
2. Programm b'mistieden espert f'xi qasam tal-ilsien Malti (eż. Dr Adrian Grima).
3. Programm informattiv b'kittieb tal-letteratura bħala mistieden. (Jekk il-kittieb ikun mejjet, jingħata tagħrif dwar xogħlijietu u jsir xi qari minnhom), (eż. Ġorġ Pisani).
4. Programm b'mistieden (jew fuq persunaġġ) li mhux mill-qasam tal-Malti, imma jkun għaraf iħaddem l-ilsien Malti fil-qasam tal-ħajja tiegħu b'mod eżemplari (eż. Charles Clews).
5. Programm dwar aspett lingwistiku partikolari tal-Malti (eż. xi figura tad-diskors).
6. Programm dwar xi aspett kulturali Malti b'rabta mal-lingwa (eż. xi sengħa tradizzjonali).

3. L-iskrutinju tal-programm

Il-mira tat-teżi tiegħi kienet li nanalizza numru ta' programmi b'attenzjoni kbira u dettaljata. Minħabba r-restrizzjoni tal-ħin li fih kont mitluba nagħmel dan ix-xogħol, l-analiżi tal-programmi kellha

tkun ristretta għal skeda waħda (38 programm), u għalhekk jiena ħdimt fuq dik ta' bejn Ottubru 2011 u Ġunju 2012 kif ixxandru fuq l-RTK meta l-programm beda jieħu l-isem ta' *Seħer il-Malti*. F'dan ix-xogħol, jiena mort għas-sors primarju tar-rikordings, segwejt u kklassifikajt l-argumenti u l-elementi lingwistiċi varji li kienu diskussi fil-programm. Permezz ta' din it-teżina, għalhekk, dan il-materjal kellu jsir faċilment aċċessibbli għal min irid jikkonsultaha, u speċjalment għal min jitħajjar ikompli jaġġorna d-dizzjunarju Malti b'tant kontribuzzjonijiet dokumentati fonikament.

Sabiex stajt nibda nifformola l-analiżi ta' kull programm użajt l-applikazzjoni elettronika *Audacity* li, filwaqt li tagħtini l-possibiltà li neditja u nisma' l-programm, tagħti wkoll indikazzjoni tal-ħin fid-dettall. B'hekk stajt ukoll naqta' barra s-sigla ta' kull programm sabiex il-ħin jibda jgħodd mal-mument li fih jibda jitkellem il-preżentatur, u naqsmu f'setturi ta' għaxar minuti.

3.1. Id-diffikultajiet li ltqajt magħhom

B'mod ġenerali, biex programm ta' diskussjoni rikka bejn nies ta' livelli kulturali differenti ħafna jiġi analizzat u kkodifikat, kelli nagħmel numru ta' tentattivi sabiex insib l-aħjar mod li bih stajt nagħmel dan mingħajr ma nitlef xejn mill-informazzjoni lingwistika tiegħu. Fil-fatt, kemm-il darba kelli mmur lura u nerġa' nisma' l-istess partijiet tal-programm sabiex inkun ċerta li dak li qed nisma' qed inniżżlu b'mod korrett u fl-istess ħin ma jintilef l-ebda dettall. Barra minn hekk, kelli nagħmel distinzjoni ċara bejn l-argumenti li jseħħu f'diskussjoni kontinwa skont il-ħin u nikklassifikahom skont il-qasam ittrattat li, naturalment, ivarja kontinwament. Diffikultà oħra kienet li spiss l-argument kien jista' jiġi kklassifikat taħt iktar minn qasam wieħed.

Fil-ħidma tiegħi biex nibni l-ġabra ltqajt ma' numru ta' diffikultajiet. Waħda mill-akbar diffikultajiet kienet propju l-mod ta' kif għandi nikklassifika l-materjal innifsu, li kellu jinqasam skont klassijiet partikolari li fl-istħarriġ li għamilt jien jissejħu *oqsma*. B'dan il-mod stajt nagħżel tip ta' informazzjoni minn oħra (etimoloġija, vokabolarju, eċċ.) li tkun ingħatat fi programm sħiħ, anzi fil-programmi kollha analizzati.

Barra d-diffikultajiet tax-xogħol innifsu, tajjeb li wieħed jagħraf li għall-ħolqien ta' din l-analiżi kellha tiġi ffaċċjata r-realtà ta' programm dirett li, bil-preġji kollha tiegħu, joħloq diffikultà meta jkun hemm iktar minn kelliem wieħed li jitkellem fl-istess ħin, u għalhekk kultant kien diffiċli li

nagħraf naqbad eżattament dak li jkun qed jingħad. Dan mhux taħdita loġika ta' kelliem wieħed, imma programm fejn nies ta' livell edukattiv differenti ħafna jintervjenu u jgħidu tagħhom, u bil-mod ġieli erratiku tagħhom. Kultant kelliem jaqbad fil tad-diskors u jħallih sospiż, bla ma jagħlqu. Barra minn hekk, il-varjetà kbira tas-suġġetti ttrattati kienet diffikultà fiha nfisha, anke g ħaliex is-semmiegħa mhux dejjem iżommu mas-suġġett.

3.2. Għażliet u soluzzjonijiet

Fl-analiżi tal-programmi għamilt riferiment ċar għas-sors primarju tal-kelma rrekordjata permezz tat-tqassim tal-argumenti skont il-ħin tal-programm (sezzjonijiet ta' 10 minuti) sabiex wieħed ikun jista', b'kumdità kbira, isib l-informazzjoni tal-argument partikolari li jkun qed ifittex mingħajr ma jkollu bżonn jisma' l-programm kollu. L-għażla li l-argumenti jinqasmu f'sezzjonijiet ta' 10 minuti saret sabiex l-utent tal-iskrutinju jkollu jisma' biss sezzjoni żgħira biss tal-programm rikordjat u jkun jista' jsib malajr l-informazzjoni mixtieqa u dettaljata.

Fejn jidħol il-materjal lingwistiku, ix-xogħol kien jitlob ċerta reqqa biex nagħżel bejn tip ta' informazzjoni lingwistika u tip ieħor, u b'hekk max-xogħol ħarġet sensiela ta' kategoriji. Fil-fatt, minħabba li l-argumenti li jiġu diskussi fil-programm bosta drabi jidħlu f'xulxin, uħud minn dawn kellhom jiġu klassifikati taħt żewġ tipi. Hekk ġara, ngħidu aħna, meta ġiet diskussa u spjegata l-kelma *ċintorina*, li tista' taqa' kemm taħt il-vokabolarju kif ukoll taħt il-varjazzjoni djalettali ladarba, bħalma jiġi diskuss fit-tliet programmi fejn issemmiet, x'aktarx li din hija kelma djalettali marbuta l-aktar ma' Għawdex. L-għażla li kliem bħal dan jidher taħt iktar minn qasam wieħed saret biex, tfittex taħt liema qasam tfittex, il-kelma tinqabad xorta waħda. Taqsimiet oħrajn, bħall-mużika u l-letteratura, kienu aktar faċli biex jiġu mqassma fi klassijiet differenti.

Il-lingwa tinfirex u tista' tiġi studjata f'fergħat differenti, fosthom dawk tal-lingwistika, tal-letteratura, kif ukoll oħrajn storiċi u folkloristiċi. Ħafna minn dawn l-oqsma jiġu diskussi fi programm bħal dan li, għalkemm huwa wieħed li jiddiskuti primarjament l-elementi lingwistiċi tal-Malti, ħafna drabi parallelament jiżviluppa wkoll numru ta' temi lokali oħra. Mill-analiżi li għamilt tat-tmienja u tletin programm, ġbart il-materjal li jiġi diskuss taħt umbrelel differenti. Sabiex nagħmel dan, kelli nanalizza l-materjal kollu li jiġi diskuss fil-programm u nagħraf taħt liema oqsma jista' jinġabar. Għamilt distinzjoni bejn it-temi lingwistiċi: il-grammatika; il-fonoloġija u l-pronunzja; il-

morfoloġija; is-sintassi; il-vokabolarju; l-etimoloġija; l-idjoma; l-ortografija u l-varjazzjoni djalettali. Billi xi drabi l-programm ikun fih ukoll xi poeżiji jew siltiet letterarji, dawn ġbarthom taħt il-qasam tal-letteratura, is-siltiet mużikali taħt *mużika* u partijiet oħra bħal introduzzjonijiet tas-suġġett jew kummenti li ma jaqgħu taħt l-ebda wieħed mill-oqsma li semmejt, bħala *argumenti*.

Għall-fini ta' ġbir lingwistiku mill-aktar dettaljat u informattiv, għażilt li ninkludi wkoll il-lokalitajiet tal-kelliema minħabba li ċertu kliem, varjanti lessikali jew espressjonijiet jistgħu jkunu marbutin ma' post partikolari. Dan sar biex ma jintilfux dawk il-varjazzjonijiet jew kuntrasti djalettali imprezzabbli li jkunu ħarġu matul it-trażmissjoni tal-programm u li tant joħorġu tajjeb ladarba huma ppronunzjati fil-lokalità nfisha.

Tabella 1: Spjegazzjoni tat-tqassim tal-informazzjoni miġbura

Numru tal-programm fl-iskeda — *4.2.1. Il-Malti lsien żgħir* — Titlu tal-programm

Kelliema: Manwel Mifsud u Thomas Pace — Ix-xandara (u mistednin) fuq il-programm

Data tal-programm — 111008

Settur	Tema	Qasam	Kelliem	Deskrizzjoni
1.1	Il-Malti lsien żgħir	arg.	MM	Il-lingwa Maltija meqjusa żgħira għax mitkellma minn ftit.
1.2	Il-funzjoni tal-lingwa Maltija	arg.	MM	L-ilsien jaqdi 'l-kelliema u jinbidel skont il-ħtiġijiet tagħhom.
2.1	Il-funzjoni tal-lingwa Maltija	arg.	MM	*ikompli* Il-Malti bħala lsien ta' livell Ewropew.
2.2	It-tifsira ta' lsien żgħir illum	arg.	MM	Il-ħtieġa li aħna ninfetħu għad-dinja minħabba l-globalizzazzjoni u r-realtà tal-bidla meta l-lingwa tiltaqa' ma' ilsna oħra.
3.1	Lessiku	vok.	T1	*Tlaflif* jew *tlaflifa* tal-baħar u l-verb *jitlaflef*.
3.2	Lessiku	vok.	T1	Il-plural indeterminat *bexex* (sg. *bexxa*) b'rabta max-xita.

Marki tal-ħin ħdejn it-tabella: 0 (qabel 1.1), 10 (qabel 2.1), 20 (qabel 3.1)

Perjodi ta' 10 min. ta' trażmissjoni

Numru tal-argument diskuss fil-perjodu ta' 10 min.

3.3. It-tqassim li jsib il-qarrej

It-tabelli li jiġu ppreżentati fit-teżi huma rappreżentazzjoni tal-materjal li jiġi diskuss fil-programmi. Kull tabella tirrappreżenta programm wieħed. L-ewwel ringiela ta' kull tabella tidentifika l-programm skont id-data li fih ġie trażmess. Is-sitt numri jirrappreżentaw is-sena, ix-xahar u l-jum f'din l-ordni (SSXXJJ). It-tieni ringiela tirrifletti l-kontenut li jiġi deskritt f'kull waħda mill-ħames kolonni.

Fuq in-naħa tax-xellug fuq barra tat-tabella, wieħed isib il-ħin immarkat f'perjodi ta' għaxar minuti li fihom ġew trattati l-argumenti nnumerati fl-ewwel kolonna. L-ewwel numru ġol-ewwel kolonna (*Settur*) jindika l-perijodu ta' għaxar minuti tal-programm filwaqt li t-tieni jimmarka n-numru tal-argument f'dawk l-għaxar minuti, eż. '2.3' jindika t-tielet argument fit-tieni għaxar minuti tal-programm.

It-tieni kolonna (*Tema*) tiddeskrivi s-suġġett ittrattat, filwaqt li t-tielet tindika l-qasam (iktar ġenerali) li fih jaqa' s-suġġett. Ir-raba' kolonna tindika l-kelliem, u l-aħħar waħda tagħti deskrizzjoni qasira tas-suġġett diskuss.

It-tabella t'hawn taħt tindika l-oqsma (Kolonna 3) li fihom ġew maqsuma l-argumenti trattati u l-ispeċifikazzjonijiet tagħhom (li se jiġu spjegati fit-tabella ta' wara) u t-taqsiriet li dawn ingħataw u li ntużaw fil-kolonna *Qasam*:

Tabella 2: It-taqsiriet tal-argumenti u l-oqsma trattati fil-programm

Taqsira	Tagħrifa dwar
arg.	Argument
djal.	Djalett, varjant djalettali
etim.	Etimoloġija
fon.	Fonoloġija
gram.	Grammatika
idj.	Idjoma
lett.	Letteratura
morf.	Morfoloġija
muż.	Mużika
ort.	Ortografija

poeż.	Poeżija
pron.	Pronunzja
proż.	Proża
sem.	Semantika
sin.	Sintassi
snaj.	Snajja'
stor.	Storja
vok.	Vokabolarju

Xi oqsma, bħal Vokabolarju u Letteratura, li kienu ġenerali wisq ġieli nferqu f'temi differenti (eż. vok.snaj.; lett.poeż.; lett.proż.) biex l-iskrutinju jkun iktar dettaljat u komdu għal min irid ifittex fih. Naturalment, l-informazzjoni miġbura mill-programm setgħet tiġi maqsuma f'aktar temi, iżda jien għażilt li nispeċifika biss dawk li l-aktar ġew diskussi fis-sensiela sħiħa. Din l-ispeċifikazzjoni tidher fit-taqsira tat-tielet kolonna. Dawn l-ispeċifikazzjonijiet saru għall-oqsma tal-argument, l-idjoma, il-letteratura u l-vokabolarju u l-lista tagħhom qiegħda tidher fit-tabella t'hawn taħt.

Tabella 3: It-taqsiriet tal-Qasam + Speċifikazzjoni kif preżentati fit-tielet kolonna tal-iskrutinju

Taqsiriet tal- *Qasam + Speċifikazzjoni*	Tagħrifa dwar
arg.djal.	Argument marbut ma' djalett/i jew varjant djalettali
arg.lett.	Argument marbut mal-letteratura
arg.muż.	Argument marbut mal-mużika
arg.ort.	Argument marbut mal-ortografija
lett.poeż.	Poeżija (li taqa' taħt il-qasam tal-letteratura)
lett.proż.	Proża (li taqa' taħt il-qasam tal-letteratura)
vok.muż.	Vokabolarju marbut mal-mużika
vok.snaj.	Vokabolarju marbut mas-snajja'

Il-kolonna tal-kelliem tindika dak li qed jitkellem jew jiddiskuti dwar is-suġġett. Dawn jistgħu jinkludu l-preżentaturi nfushom, il-mistednin fuq il-programm, il-messaġġi tas-semmiegħa u t-telefonati. Il-preżentaturi u l-mistiedna ġew imniżżla bl-inizjali tagħhom, filwaqt li l-messaġġi u t-telefonati ngħataw l-ittra *M* u *T* rispettivament u numru li juri l-ordni li fiha jkunu ġew mismugħa fil-programm. Dawk is-semmiegħa li pparteċipaw għal iktar minn darba fl-istess programm reġgħu ngħataw l-istess numru għal dak il-programm. Barra minn hekk, meta l-kelliema taw il-lokalità tagħhom din ġiet imniżżla wkoll fejn isimhom skont il-kodiċi postali uffiċjali għal dawk li jgħixu Malta, *GZ* tirrappreżenta kelliem minn Għawdex, filwaqt li l-isem tal-pajjiż ingħata għall-kelliema li jgħixu barra minn xtutna. Meta tiġi msemmija jew spjegata kelma li l-kelliem ikun sema' f'post ieħor iżda li hu personalment ma jużahiex, il-kodiċi postali tal-lokalità fejn din tkun instemgħet ġiet imniżżla f'parentesi. L-ismijiet tal-preżentaturi u l-mistiedna ġew imniżżla wkoll fejn it-titlu ta' kull programm.

Taħt it-tabella li fiha l-iskrutinju tal-programm, l-utent jista' jsib ukoll tabella oħra li tirrappreżenta l-kliem, l-idjomi jew espressjonijiet li jiġu msemmija jew diskussi f'dak il-programm. L-aħħar kolonna ta' din it-tabella tindika s-settur li fih instemgħu. Għalhekk din it-tabella sservi ta' sommarju tal-programm sħiħ. It-tabella t'hawn taħt tista' sservi bħala eżempju.

Tabella 4: Spjegazzjoni tat-tieni tabella preżentata għal kull programm

F'dan il-programm issemmew jew ġew diskussi:

Qasam (annotazzjoni tal-ewwel kolonna); Settur (annotazzjoni tal-aħħar kolonna); Materjal lingwistiku jew varjant li gie diskuss fil-programm partikulari (annotazzjoni tat-tieni kolonna)

Kliem	Tlaflaf (tlaflif / tlaflifa / jitlaflaf)	3.1
	Bexex	3.2
	Kkaldja (jikkaldja)	3.5
	Kajjasa	3.7-4.1
	Ħorr	6.3
Idjomi/espress.	Laħam il-kelb	3.3
	Spara Majjistral	3.6
Ortografija	Qiegħed / qiegħda / qegħdin u qed	4.3
	Għidt / għedt	4.3
	Qgħad	6.2
Poeżiji	*Lill-Mitħna tar-Riħ*	7.2

4. Ir-riżultati tal-iskrutinju f'idejn l-utent

Permezz ta' dan l-iskrutinju, l-utent jista' b'kumdità u faċilità kbira jieħu l-massimu tal-ġid lingwistiku tal-programm, għaliex l-informazzjoni kollha li tingħata fil-programm rikordjat tista' tinstab b'mod miktub f'dak li nistgħu nsejħulu indiċi dettaljat tal-programm rikordjat. It-tqassim kollu li ġie spjegat fit-taqsima ta' qabel sar għall-fini tal-qarrej, sabiex ikun jista' jsib dak li jkun qed ifittex bla tbatija jew telf ta' ħin.

Għal min ikun irid juża din il-ġabra, il-frott prattiku tal-analiżi ġie miġbur f'żewġ appendiċijiet kbar. L-ewwel appendiċi huwa magħmul mill-kliem kollu li ssemma fil-programm matul is-sena magħżula (2011-2012) u ngħata f'ordni alfabetika, sabiex tiġi faċilitata t-tiftixa tal-kelma. Kull kelma mbagħad għandha referenza għall-programm partikolari u l-post preċiż fejn tkun ingħadet jew ġiet spjegata. It-tieni appendiċi jiġbor fih il-mijiet ta' idjomi u espressjonijiet li ngħabru mill-programm. B'hekk wieħed jista' jfittex il-kelma/espressjoni li tinteressah f'dawn l-appendiċijiet u minn hemm imur f'ras il-għajn biex jismagħha mitkellma minn min qalha fil-programm.

5. Konklużjoni

Din il-ġabra tista' titqies bħala dokument lingwistiku awtentiku u ħaj li qed jikkonserva numru ta' elementi lingwistiċi u termini li maż-żmien jistgħu jintilfu, kif ukoll ta' lessiku li jaf ma ġiex imniżżel fid-dizzjunarji li għandna sa issa, ladarba ħadd minn dawn ma nqeda b'mezz tant dirett u interattiv bħar-radju. Ta' min jiftakar li, billi l-medju hawn huwa l-kelma ħajja, ir-radju jkun qed jilħaq u huwa aċċessibbli għal kulħadd, imqar għal min ma jkunx jaf jikteb, għall-kuntrarju tal-mezzi tradizzjonali bħall-kotba u l-gazzetti. Għalhekk, permezz taż-żewġ appendiċijiet li ħlaqt minn għadd ta' rikordings magħluqin f'audio files, il-materjal kollu li jinġabar f'dan il-programm sar sors b'aċċess miftuħ għall-konsultazzjoni ta' kulħadd. Huwa għalhekk li nistieden lil riċerkaturi oħra sabiex jissottomettu xogħlijiet radjofoniċi jew televiżivi oħra għal skrutinju simili biex nersqu dejjem aktar lejn ir-reġistrazzjoni u d-dokumentazzjoni sħiħa tal-lingwa nazzjonali tagħna.